

Саша М. МАРКОВИЋ*

Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд

АНАЛИЗА ПРАКТИЧНЕ ПРИМЕНЕ ЗАКОНА О СПРЕЧАВАЊУ НАСИЉА У ПОРОДИЦИ ОД СТРАНЕ НАДЛЕЖНИХ ОРГАНА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Апстракт: Предмет рада је анализа практичне примене Закона о спречавању насиља у породици којим је прописан проактиван начин рада надлежних органа. Приказани су резултати истраживања које је обухватило евидентиране догађаје са елементима насиља у породици у Републици Србији, у периоду 2018. - 2023. година, и предузете мере од стране надлежних органа (полиције, јавног тужилаштва и суда) у циљу спречавања насиља у породици и заштите жртава. Урађена је свеобухватна анализа практичне примене закона, при чему су упоредно приказани подаци који се односе на статистичке регионе, у циљу утврђивања ефеката примене закона у сваком делу државе. Разматрани су проблеми који се јављају у пракси, приликом примене појединих одредаба закона. На крају рада аутор даје одговор на питање да ли је закон остварио један од циљева због којег је донет, односно да ли је дошло до смањења најтежих облика насиља у породици који за последицу имају лишење живота члана породице.

Кључне речи: насиље у породици, спречавање, полиција, жртве, могући учинилац.

УВОД

Закон о спречавању насиља у породици (ЗСНП) донет је у новембру 2016. године након ратификовања Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици (Истанбул, 11. мај 2011.) од стране наше државе 2013. године и примењује се од 1. јуна 2017. године. Истанбулска конвенција представља први правно обавезујући документ на европском континенту који се бави превенцијом насиља над женама, њиховом заштитом и кажњавањем учинилаца. Она уводи обавезне програме за учиниоце насиља (тзв. енгл. „4Р” – prevention, protection, prosecution, participation) (Коларић, Марковић, 2019, 16). ЗСНП, у члану 3. дефинише појмове насиља у породици и члана породице, у члану 7. надлежне органе и установе, а у члану 17. хитне мере које се могу изрећи могућем учиниоцу: мера привременог удаљења учиниоца из стана и мера привремене забране учиниоцу да контактира жртву насиља и прилази јој. Могући учинилац се може привремено удаљити из стана и ако је он једини власник непокретности. Право својине је апсолутно право, али држава може да предвиди ограничења у општем интересу. Ова мера јесте легитимно ограничење права својине јер се тиме штити општи, јавни

* Ванредни професор, ORCID 0000-0003-1025-7961, sasamarkovic975@gmail.com.rs

интерес: заштита жртве насиља (Марковић 2019: 52). Могући учинилац насиља у породици је пунолетно лице од којег прети опасност да први пут учини насиље, али и оно лице које је већ учинило насиље у породици и постоји опасност да га понови. Зато када користимо појам могући учинилац морамо бити опрезни јер су то често лица која никада нису чинила насиље према члану породици, нити насиље уопште. Међутим, када дође до изрицања хитних мера том лицу, без обзира што није учинилац казненог дела, ограничавају му се одређена права. Оно не сме контактирати жртву, прилазити јој, односно не може приступити стану у којем је боравио са жртвом одређено време, 48 часова када му се не продуже хитне мере или укупно 32 дана када му суд хитне мере продужи. Поред тога, полиција таквом лицу обавезно привремено одузима ватрено оружје за које поседује одобрење држања или ношења због заштите опште безбедности и то оружје му се најчешће трајно одузима у управном поступку који се води на основу Закона о оружју и муницији.

Конвенција Савета Европе о борби и спречавању насиља над женама и насиља у породици под термином „жртва” означава свако физичко лице које је изложено насиљу у породици, као и кршењу људских права и облицима дискриминације над женама и делима родно заснованог насиља која доводе до или могу да доведу до: физичке, сексуалне, психичке, односно финансијске повреде или патње за жене, обухватајући и претње таквим делима, принуду или произвољно лишавање слободе, било у јавности било у приватном животу Коларић 2020: 54). Жртва насиља у породици у поступку који се води по одредбама ЗСНП, може бити сваки члан породице како је то дефинисано у члану 3. ЗСНП при чему наступање пунолетства није ограничење као што јесте када дефинишемо појам могућег учиниоца. Дете и малолетно лице могу бити жиректне и/или индиректне жртве насиља у породици. Треба имати у виду да се код деце јављају трауматска стања која трају дуго и врло доминантно утичу на даљи развој самог детета (Антоновић 2023: 186) тако да надлежни органи у поступку спречавања насиља у породици посебно морају водити рачуна о најбољем интересу детета. Зато је МУП-а у обрасцу за процену ризика уврстило фактор ризика који се односи на податак да ли су деца била директне или индиректне жртве насиља у породици (Коларић, Марковић 2019: 180). Под појмом директне или примарне жртве подразумева се лице које је непосредно искусило виктимизацију, односно претрпело насиље и његове последице, док индиректне или секундарне жртве укључују лица из ближег окружења директне жртве (нпр. чланови породице и др.) која емоционално пате иако нису биле непосредно изложене виктимизацији (Кармен 206: 2; Игњатовић, Симеуновић-Патић 2015: 23).

ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Предмет спроведеног истраживање је анализа практичног поступања надлежних органа (полиције, јавног тужилаштва и суда) у спречавању насиља у породици и заштити жртава насиља у породици, када поступају по одредбама ЗСНП. Циљ истраживања је утврђивање да ли је примена ЗСНП у Србији довела до: смањења броја откривених догађаја насиља у породици? Смањења броја жртава насиља у породици; боље координације надлежних органа у превенцији насиља у породици;

боље заштите жртава насиља у породици и смањења броја чланова породице лишених живота од стране другог члана породице; уједначавања поступања надлежних органа у различитим регионима Републике Србије; благовременог процесуирања и кажњавања учиниоца прекршаја због кршење хитних мера?

МЕТОДЕ И ХИПОТЕТИЧКИ ОКВИР

Истраживање је засновано на примени нормативне и статистичке методе, анализе садржаја, и компаративне и формално-логичке анализе. Резултати добијени истраживањем обрађени су статистички, уз одговарајући избор статистичких метода.

У раду су применом методе анализе садржаја анализирани законски прописи који се односе на материју супротстављања насиља у породици а применом статистичке методе обрађени су подаци Министарства унутрашњих послова Републике Србије (МУП-а) и Републичког јавног тужилаштва (РЈТ) који се односе се на насиље у породици за период 2018 – 2023. године.

Главна хипотеза од које аутори полазе је да је примена Закона о спречавању насиља у породици довела до промене криминалистичко-стратешког усмерења и стављање тежишта на превенцију што је имало за резултат бољу заштиту жртава и смањење тамне бројке учињених а непријављених, свих облика насиља у породици. Полиција врши хитно, адекватно и благовремено реаговање на свако сазнање о насиљу у породици. Надлежни органи испуњавају обавезу вршења процене ризика угрожености жртве код сваког обавештења о насиљу у породици. Изричу се и продужавају хитне мере када се утврди да постоји опасност од насиља у непосредној будућности. Група за координацију и сарадњу (ГКС) доносе адекватан план заштите жртве, а прекршајни судови кажњавају учиниоце прекршаја због кршења хитних мера. Све наведено, довело је до повећања ефикасности и ефективности надлежних органа и елиминаисања главних узрока који погодују неповерењу посебно рањивих група (деце, старих и немоћних лица и жена) у полицију и правосудне органе, као и до смањења броја најтежих случајева насиља у породици – оних које су праћене лишењем живота жртава насиља.

ПРОСТОРНИ И ВРЕМЕНСКИ РОК ИСТРАЖИВАЊА

Временски оквир спроведеног истраживања био је период од 2018. до 2023. године а исто се односило на територију Републике Србије на којој се примењује ЗСНП. Ради сагледавања резултата ефеката примене овог закона на различитим подручјима Србије, урађена је упоредна анализа четири региона који су дефинисана Законом о регионалном развоју: Београдски регион (1684259 становника), Регион Војводине (1743990 становника), Регион Шумадије и Западне Србије (1824896 становника) и Регион Јужне и Источне Србије (1411304).¹

1 Уредба о номенклаури статистичких територијалних јединица одређује који управни окрузи улазе у састав региона. Број становника је наведен по последњем попису из 2022. године

За пети регион, Регион Косово и Метохија, подаци нису анализирани јер надлежни органи Републике Србије немају могућност примене ЗСНП на подручју тог региона. Одређене податке смо приказали на годишњем нивоу у шестогодишњем периоду како би утврдили трендове и евентуалне промене у поступању надлежних органа.

ОПИС УЗОРКА

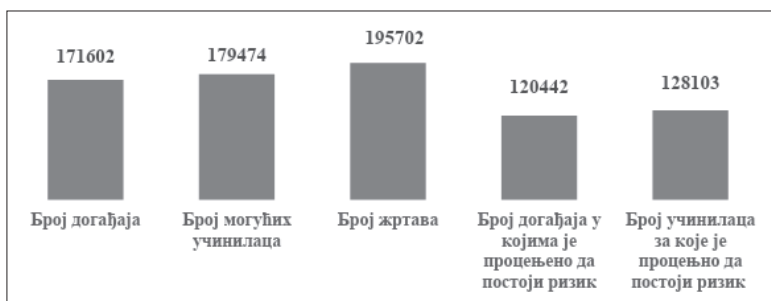
Узорак су били сви евидентирани догађаји са елементима насиља у породици који су евидентирани од стране МУП-а у периоду од 2018. до 2023. године. Узорак обухватају подаци о могућим учиниоцима, хитним мерама, жртвама насиља у породици, учиниоцима прекршаја кршења хитних мера као и подаци РЈТ који се односе на поступање ГКС у истом периоду (број разматраних случајева насиља у породици и број израђених индивидуалних планова заштите жртве).

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА И ДИСКУСИЈА

Применом ЗСНП полиција је добила нову улогу у области супротстављања насиљу у породици. Превенција насиља у породици је постала њена обавеза а све информације, сазнања и обавештења која се односе на насиље у породици достављају се полицији јер она постала централни орган задужен да одмах, благовремено и хитно, предузме неопходне делотворне мере у циљу спречавања насиља у породици и заштите жртава. Чак и јавно тужилаштво које је, сходно Законику о кривичном поступку (ЗКП), надлежно да руководи предистражним поступком и надређено је полицији у поступку откривања и доказивања кривичних дела, има обавезу да свако сазнање о насиљу у породици и непосредној опасности од њега у најкраћем року достави полицији ради процене ризика од насиља у породици и вођења поступка предвиђеног ЗСНП. Обавеза обавештавања постоји и у случајевима када насиље у породици има обележја кривичног дела које се гони по службеној дужности. Наиме, полиција мора да поступи по сваком захтеву јавног тужиоца у циљу гоњења учиниоца кривичног дела насиље у породици, међутим, у поступку спречавања насиља у породици улоге су обрнуте, хитне мере може изрећи само надлежни полицијски службеник (НПС), при чему је самосталан и независан у томе. Превенција и заштита жртава има приоритет у односу на репресивне мере, тако да и у случајевима учињеног кривичног дела поступак који је предвиђен ЗСНП има приоритет у односу на кривични поступак.

(Републички завод за статистику, Општине и региони у Републици Србији, Београд, 2023). У овом истраживању користитићемо податке подручних полицијских управа које се налазе на територији региона. Регион Војводине обухвата следеће подручне полицијске управе: Нови Сад, Суботица, Кикинда, Панчево, Сремска Митровица, Зрењанин и Сомбор. Београдски регион обухвата Полицијску управу за град Београд. Регион Шумадије и Западне Србије обухвата следеће подручне полицијске управе: Ужице, Пријеполје, Ваљево, Шабац, Крушевац, Јагодина, Краљево, Нови Пазар, Чачак, Крагујевац. Регион Јужне и Источне Србије обухвата следеће подручне полицијске управе: Бор, Пожаревац, Зајечар, Лесковац, Ниш, Пирот, Смедерево, Врање, Прокупље.

Поступак за спречавање насиља у породици који је предвиђен ЗСНП води НПС. То је полицијски службеник који је завршио специјализовану обуку за поступање у случајевима насиља у породици, сходно одредбама ЗСНП, и којег је руководилац полицијске управе одредио да буде надлежан за спречавање насиља у породици и заштиту жртава тог насиља. У циљу спречавања насиља и заштите жртава, закон обавезује надлежне органе да врше процену ризика непосредне опасности од насиља у породици увек када поступају по догађајима са обележјима насиља у породици. Тако, НПС има обавезу да врши процену ризика када дође до сазнања да може доћи до насиља према члану породице или да је насиље у породицу учињено. Обавештење о постојању опасности од насиља у породици ствара обавезу НПС процењивања ризика како би се утврдило да ли је опасност непосредна, или није. Утврђивање непосредне опасности од насиља у породици повлачи обавезу изрицања хитних мера уколико је могући учинилац доведен, а самим тим и задржан због вођења поступка. Могли бисмо да препознамо „сукоб“ између назива ЗСНП, онога што доминира у првих неколико чланова (спречавање) и репресивних мера које се предузимају по ЗСНП (Коларић, Марковић 2022: 197) у циљу спровођења поступка који може да има за исход изрицање хитних мера. Наиме, неопходно је да је могући учинилац присутан у просторијама подручне полицијске управе у време доношења наређења (Марковић 2019: 1089) јер се у супротном наређење не може донети. Да би се обезбедила његова присутност, ЗСНП предвиђа примену полицијских овлашћења довођење и задржавање. Ако није доступан полицији, процена ризика се ради и доставља јавном тужилаштву и центру за социјални рад и ГКС. Све време се обезбеђује заштита жртве а полиција у циљу заштите може жртву саветовати како да предузме одређене мере заштите (Вуковић, 2017: 236). Наређење се доноси у писаном облику, уручује се могућем учиниоцу, доставља се свима надлежним институцијама, а жртва се обавештава о истом. Хитне мере се не могу укинути, чак ни од стране НПС који их је изрекао, а суд их може продужити. Уколико их не продужи њихово трајање престаје истеком 48 часова од времена доношења наређења. НПС, по правилу, предузима и мере и радње предвиђене ЗКП, у циљу откривања и доказивања кривичног дела насиља у породици, а учествује и у поступку подношења захтева за покретање прекршајног поступка због кршења изречених или продужених хитних мера. За овај прекршај из члана 36. ЗСНП прекршајни суд може изрећи казну затвора у трајању до 60 дана.

Графикон 1. Евидентирани догађаји насиља у породици, број могућих учинилаца и жртава у периоду 2018-2023. у Републици Србији (МУП, 2024).

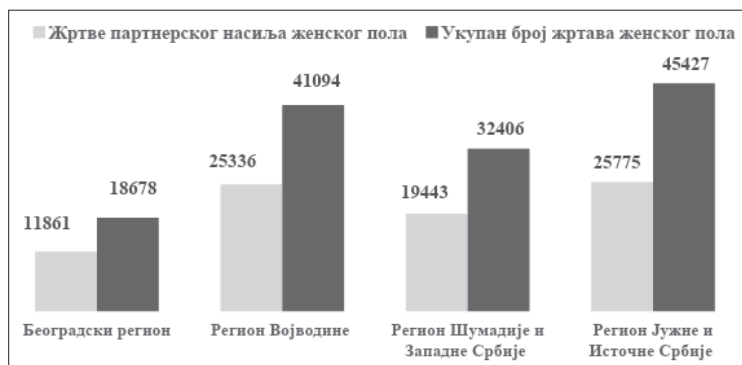
Од 1. јануара 2018. године МУП-а води електронске евиденције које се односе на све догађаје учињеног насиља у породици и сва сазнања која полиција има у вези непосредне опасности од насиља у породици се евидентирају и по њима се поступа, без обзира да ли је насиље учињено или не. Просечно, годишње се евидентира 28600 догађаја, при чему је најмање евидентирано 2018. године - 27756, а највише 2019. године - 29646. Подаци нам показују да су била мала одступања у броју евидентираних догађаја на годишњем нивоу, при чему је 2018. и 2020. било мање од 28000, а 2019. и 2023. године више од 29000 догађаја. Закључујемо да примена ЗСНП није утицала да се број догађаја смањи, а није ни оснажила жртве насиља у породици да чешће пријављују насиље јер нисмо установили тренд раста броја пријављених догађаја. Графикон 1 нам показује да се годишње просечно евидентира око 30000 могућих учинилаца и око 32600 жртава насиља у породици. У 70% догађаја, након спроведеног поступка процене ризика, утврђено је да постоји непосредна опасност од насиља у породици, а за 71% пријављених могућих учинилаца НПС је проценио да постоји ризик да учини насиље у породици у непосредној будућности. Подаци МУП-а нам показују да је највише догађаја насиља у породици извршено у периоду од 12 до 24 часа и то 122906 или 72% (приближно подједнако од 12 до 18 и од 18 до 24 часа), док се насиље у породици најмање врши у периоду од 00 до 6 часова, 16525 или 10%. У највећим полицијским управама (Београд, Нови Сад и Ниш) у седишту полицијске управе формиране су организационе јединице које имају у надлежности супротстављање насиљу у породици, а у полицијским станицама тих полицијских управа као и у осталим полицијским управама начелник полицијске управе има обавезу да формира специјализовани тим састављен од надлежних полицијских службеника криминалистичке полиције и полиције опште надлежности који поступа по случајевима насиља у породици у свакој општини, тј. седишту полицијске управе и у полицијским станицама. Такође, ради веће ефикасности постоји обавеза обезбеђивања равномерног ангажовања полицијских службеника који поступају у овој области кроз одговарајућу организацију њиховог рада, у смислу ангажовања у дневним и ноћним сатима. Зато је ова анализа, која се односи на време чињења насиља у породици, веома значајна јер се на основу ње може планирање организације рада полицијских службеника.

Од укупног броја учинилаца за које је процењено да постоји ризик од чињења насиља у породици 65109 или 51% је старости између 31 и 50 година живота, 107990 или 84% су мушког пола а 20113 или 16% су женског пола. Од фактора ризика, најчешће је утврђено: постојање страха код жртве у односу на учиниоца (84431 догађај), затим, да је раније или непосредно пре пријаве учинио насиље у породици (77416 догађаја), узнемиравање жртве (70547 догађаја), претња жртви и члановима њене породице (60162), а 38% могућих учинилаца конзумира алкохолна пића (48773) и 32% је имало криминалну прошлост (МУП, 2024). Закључујемо да су мушкарци средње животне доби најчешће учиниоци насиља у породици, конзумирају алкохолна пића, упућују претње, имају криминалну прошлост, већ су чинили насиље у породици у прошлости и жртва осећа страх од њих.

Графикон 2. Лица мушког пола пријављена за насиље у породици у периоду 2018. - 2023.

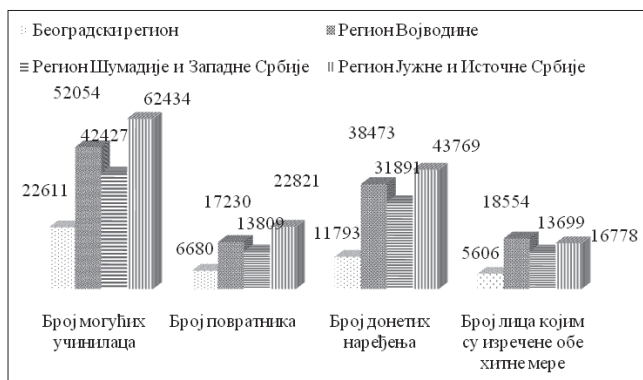
Анализирајући Графикон 1 и Графикон 2. закључујемо да је од укупног броја у 68% евидентираних догађаја могући учинилац био мушкарац а жртва женског пола. У тим догађајима мушкарци су у 81117 случајева вршили психичко насиље, у 48714 случајева физичко насиље, док је економско и сексуално насиље најмање било присутно (4565, односно 1221 пут). При томе треба имати у виду да одређена истраживања показују да жене у сеоским подручјима не препознају економско и сексуално насиље као врсту насиља у породици па је тамна бројка тих врста насиља већа у односу на психичко и физичко насиље. На пример. присиљавање на сексуални однос од стране супруга или партнера у ванбрачној заједници не доживљавају као сексуално насиље већ као (ван) брачну обавезу (Соковић, Ранђеловић 2024). Мушкарци су често и жртве насиља у породици. Међутим, и у тим случајевима могући учинилац је најчешће члан породице мушког пола. Наиме, 165330 или 85% жртава је пријавило лице мушког пола за насиље у породици, а само 33372 или 15% жртава је пријавило лице женског пола за вршење насиља (МУП, 2024). Од укупног броја жртава, у догађајима када је мушкарац учинилац, жртве насиља мушког пола су биле у 25% случајева. Даље, од укупног броја пријављених могућих учинилаца, 145482 или 81% су били мушког пола, 33992 или 19% женског пола, док је 137605 или 70% било жртава женског пола. Од укупног броја жртава, 78048 или 40%, су старости од 31 до 50 година живота, затим следе жртве старости од 21 до 30 године, 30792 или 16%, па од 51 до 60 година 27214 или 14% (МУП, 2024).

Графикон 3. Жртве женског пола евидентирание у догађајима насиља у породици и партнерског насиља у Србији, периоду 2018-2023. година, по регионима.

Подаци МУП-а који се односе на пријављене догађаје насиља у породици нам показују да је од укупног броја жртава женског пола 60% су биле жртве партнерског насиља. У Србији, укупно је 83131 лица мушког пола евидентирано као могући учиниоци партнерског насиља. Највише жртава су биле супруге, 42%, затим жене са којом су били у ванбрачној заједници, 24%, емотиве партнерке 19%, и најмање 12723 бивше супруге 15% (МУП, 2024). У Београдском региону, и ако је најмањи број жртава, највећи је проценат жена жртава партнерског насиља, чак 63,5%, у Региону Војводине 61,5%, у Региону Шумадије и Западне Србије 60%, а најмањи проценат партнерског насиља је био у Региону Јужне и Источне Србије 57% - и ако је највећи број евидентираних жртава. Ови подаци који се односе на партнерско насиље учињено према женама су веома значајни јер надлежни органи морају посебну пажњу обратити на заштиту жртава ове врсте насиља. Велики број убиства при извршењу партнерског насиља прати самоубиство учиниоца у случајевима када је учинилац мушкарац а жртва жена. У периоду 2018. - 2023. године убијено је 105 жена у партнерском насиљу а 52 или скоро 50% учинилаца је покушало или извршило самоубиство (МУП, 2024). Жртве су у 32% случајева биле лишене живота употребом ватреног оружја (МУП, 2024). Зато, треба систематски предузимати мере превенције и отклањање услова који погодују чињењу ове врсте насиља. Кроз легализације ватреног оружја које су спроведене од убиства председника Владе Републике Србије 2003. године до данас, одузето је неколико стотина хиљада комада ватреног оружја и муниције. Већи део је трајно одузет а мањи део легализован, односно дата је могућност грађанима који су испуњавали законске услове да оружје поседују легално (Марковић, 2023: 560). Међутим, само у 2023. години приликом породичних убиства у 14 случајева коришћено је ватрено оружје, и то 10 учинилаца је држало ватрено оружје у незаконитом поседу (МУП-а, 2024) што нам указује да се код грађана Србије и даље у незаконитом власништву налази велики број комада ватреног оружја.

Анализом достављених података утврдили смо да је у периоду 2018. - 2023. укупно 13075 жена евидентирано као могући учиниоци партнерског насиља, при чему је 12920 мушкараца евидентирано као жртве. Највише је било жртава у статусу супруга, 39%, затим бивши мужеви, 23%, партнери у ванбрачној заједници 20%, а најмање емотивни партнери 18%.

Графикон 4. Број могућих учинилаца, повратника и лица којима су изречене хитне мере по регионима од 2018. до 2023. године.

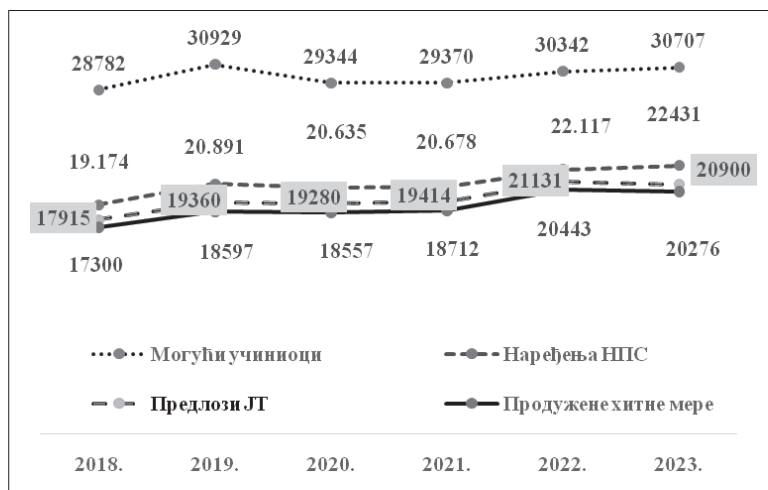
Из Графикана 3 видимо да је највише лица пријављених за насиље у породици (35%), повратника (38%) и изречених хитних мера (35%) било у Региону Јужне и Источне Србије. Примећујемо да је ово регион са најмањим бројем становника тако да је квота изречених хитних мера на 100000 становника убедљиво највећа. Затим следи Регион Војводине у којем је било 29% могућих учинилаца и 31% донетих наређења. У Региону Шумадије и Западне Србије регистровано је 24% могућих учинилаца и донето је 25% наређења. У Београдском региону евидентирано је најмање могућих учинилаца, 12% од укупног броја а донето је и најмање наређења - 9%. У Београдском региону је изречено скоро четири пута мање хитних мера него у Региону Јужне и Источне Србије а око три пута мање него у преостала два региона. Поставља се питање да ли је у овој криминалној области фактичко, релно стање у овом региону толико боље у односу на остале делове Србије или је нешто друго у питању. Неспорна је чињеница да је у Београдском региону привредна развијеност већа, већи је проценат високообразованих, материјално-финансијско стање грађана је боље (већи доходи, већа запосленост и сл.) у односу на остале регионе. Међутим, не можемо тврдити да ови фактори позитивно утичу на превенцију насиља у породици јер постоји могућност да је тамна бројка у овом региону доста већа него у другим подручјима.

Анализом статистичких података утврдили смо да су у свим случајевима у којима се донесе наређење изречена је хитна мера привремене забране учиниоцу да прилази жртви и контактира је, док друга мера, привременог удаљења из стана, није изрицана самостално, што је и логично јер тешко би могли замислити такву ситуацију да се могући учинилац привремено удаљи из стана у ком борави са жртвом а да му се остави могућност приласка и контактирања исте. По правилу, удаљење из стана се изриче увек када лица бораве на истој адреси. Мушкарци су удаљени из стана у 88% случајева, па ако узмемо у обзир да су укупно изречене хитне мере према 106092 или 84% лица мушког пола и према 19834 или 16% лица женског пола (МУП, 2024), то нам показује да се НПС чешће одлучује за изрицање ове хитне мере мушкарцима него женама. Занимљиво је да је највише лица удаљено из стана у Региону Војводина и то 34% од укупног броја у Србији, односно у 48% донетих наређења изречене су ове хитне мере. У Београдском региону најмање лица је удаљено из стана, само нешто више од 10% од укупног броја изречених мера ове врсте.

У Србији, укупно је било 60540 повратника, тј. лица који су више пута пријављивани за насиље у породици, што је 34% од укупног броја могућих учинилаца. При томе, повратника мушког пола је било 51672 или 36% од укупног броја мушких могућих учинилаца, а жена, 8868 или 26% од укупног броја могућих учинитељки. Закључујемо да се жене ређе појављују у полицијским евиденцијама као повратници и њихов удео у односу на мушкарце је 15% у овој категорији лица.

Надлежни полицијски службеник има обавезу да сваку процену ризика достави основном јавном тужилаштву без обзира да ли је процењено да постоји опасност од насиља у породици у непосредној будућности. То значи да надлежни јавни тужилац добија обавештење о сваком догађају насиља у породици када полиција заврши поступак који је предвиђен ЗСНП. Када је донето наређење којим су изречене хитне мере јавни тужилац има обавезу да вреднује процену НПС и да уради своју процену ризика. Када процени да постоји ризик даје предлог суду да се

хитне мере продуже. Закон ограничава рад јавног тужиоца на период од 24 часа од изрицања хитних мера у којем мора донети одлуку. Суд када добије предлог има 24 часа да донесе одлуку о продужењу хитних мера на нових 30 дана. Уручење судске одлуке се најчешће врши преко полиције због хитности поступка, а полиција користи законску обавезу могућег учиниоца да се јави НПЦ по истеку хитних мера како би му уручили судско решење.

Графикон 5. Број могућих учинилаца, хитних мера, предлога за продужење и решења о продужењу хитних мера, по годинама, у периоду од 2018. до 2023. године.

Надлежно јавно тужилаштво има обавезу вредновања процене ризика полицијског службеника и да изврши сопствену процену ризика у року од 24 часа од пријема обавештења да су хитне мере изречене, а суд када добије предлог од стране јавног тужиоца о продужењу хитних мера има обавезу да вреднује процене ризика полиције и јавног тужиоца и ако установи непосредну опасност од насиља у породици да продужи хитну/е мере које је полиција изрекла. Закључујемо да непосредна опасност за полицију представља временски период од 48 часова, а за суд 30 дана, јер је то време на које се изричу хитне мере од стране ових органа.

Графикон 5 нам показује да су НПЦ у поступку превенције насиља у породици од укупно 179474 пријављених лица за насиље у породици изrekli хитне мере према 125926 или 70% могућих учинилаца, јавно тужилаштво је за 94% (118000) дало предлог да се хитне мере продуже, а суд је за 113885 или 97% лица донео решење којим су хитне мере продужене. Закључујемо да од укупног броја пријављених за насиље у породици за 63% се изрекне једна или обе хитне мере у трајању од 32 дана. Висок проценат продужених хитних мера указује нам на висок квалитет процене ризика коју уради НПЦ јер постоји обавеза од стране правосудних органа да у поступку продужавања хитних мера изврше вредновање процене ризика коју је он урадио. Анализом добијених података утврдили смо да је 2018. године било најмање изречених и продужених хитних мера, док је 2023. полиција највише донела наређења а суд

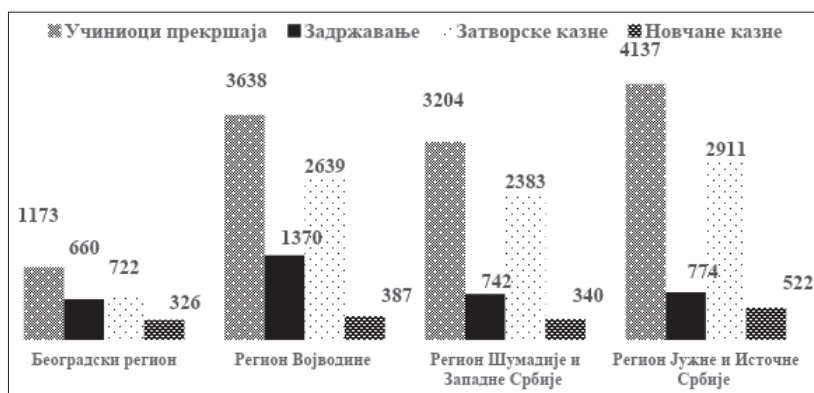
је 2022. највише донео одлука којима продужава хитне мере. Тако, 2022. године суд је продужио нешто више од 92% мера које је полиција изрекла, а 2023. нешто више од 90%. У анализираном шестогодишњем периоду суд је продужио 90% хитних мера које је полиција изрекла, при чему није било већих одступања на годишњем нивоу. Анализа добијених података од МУП-а и РЈТ нам показује да ови државни органи и центри за социјални рад свакодневно размењују информације о догађајима са елементима насиља у породици и међусобно сарађују у заштити жртава.

Графикон 6. Број индивидуалних планова заштите жртве и број жртава које су присуствовале састанцима ГКС, по годинама, у периоду од 2018. до 2023. године.

Овај графикон нам показује трендове раста броја донетих индивидуалних планова заштите жртве насиља у породици и броја жртава који присуствују састанцима ГКС у последње две године. Видимо да је 2023. године донето два пута више планова заштите у односу на 2018. а 34 пута више жртава је присуствовало састанцима ГКС него у 2020. години. На састанцима ГКС разматра се и процењује ризик од насиља према њима, степен њихове угрожености, нарочито могућност наступања најтежих последица насиља - лишења живота. и мере за њихову заштиту, па је присуство жртве неопходно када је у могућности и када жели да дође на састанак. Одредбе ЗСНП предвиђају обавезу да се на састанак ГКС позове жртва насиља. Нагло повећање присуства жртава на састанцима ГКС у 2023. години нам указује да је дошло до промене у поступању и примене другачијег приступа заштити жртава од стране јавног тужиоца и осталих чланова ГКС и да је усвојено схватање да жртва највише може допринети побољшању квалитета индивидуалног плана заштите, процени ризика своје угрожености од насиља, као и планирању адекватних мера заштите јер се мере и доносе у циљу њене заштите. Убиство представља најекстремнији вид људске деструкције (Живадиновић 2023: 245) а смоубиство најекстремнији вид људске аутодеструкције. Убиство као кривично дело из члана 113. Кривичног законика се састоји из умишљајног лишења живота другог лица (Ђорђевић, Коларић, 2020: 8). У периоду 2012. - 2017. који је претходио периоду за које смо вршили истраживање, лишено је живота 326 чланова породице од стране другог члана породице (МУП, 2023) при чему је 210 жртава било женског пола. Од 2018. до 2023. лишено живота

је 279 чланова породице, од којих 170 женског пола (МУП, 2024). При томе, само у 2023. години, евидентирано је укупно 40 догађаја у којима су 42 члана породице лишена живота, при чему је 12 учинилаца мушког пола, након убиства, извршили су самоубиство. Самоубиство је у 11 случајева извршено ватреним оружјем, при чему је у 7 случајева било у илегалном поседу, у 2 случаја из службеног оружја (учиниоци су били полицијски службеници), а у 2 случаја учиниоци су оружје држали по одобрењу надлежног органа (МУП, 2024). То нам указује да доступност ватреног оружја представља значајан услов да се учини убиство члана породице и самоубиство, па ГКС у случајевима када је пријављено насиље треба да план заштите жртве усмери на отклањање услова да до оваквих последица дође. Сматрамо да у нашем систему координисаног супротстављања насиљу у породици недостаје успостављање програма третмана учинилаца насиља у породици. Овакви програми се већ дуго низ година развијају широм света са основним циљем да се заустави насиље у породици, да се обезбеди дугорочна и одржива сигурност жртава насиља, као и да се спречи трансгенерацијски трансфер модела насиља, путем трајне промене насилног образаца понашања (Соковић, Симоновић и др. 2018: 709).

Графикон 7. Број учинилаца прекршаја за које је покренут прекршајни поступак и врста казне за осуђене по регионима, у периоду од 2018. до 2023. године.

У анализираном периоду укупно је 12152 учиниоца процесуирано због основане сумње да су учинили прекршај из члана 36. ЗСНП, и то 10800 или 89% мушког пола, од којих је 5392 или 50% било старости од 31 до 50 година живота. Највише учинилаца је евидентирано 2022. године 2206 или 18%, а најмање 2018. године 1763 или 14, 5% од укупног броја (МУП, 2024). Из Графикона 7. видимо да је највише учинилаца евидентирано у Региону Јужне и Источне Србије, 34%, а најмање у Београдском региону, мање од 10%. На основу одредби Закона о прекршајима задржано је 3548 или 29%. Ово полицијско овлашћење које се примењује када је учинилац у алкохолисаном стању или када је затечен на месту извршења прекршаја, прети опасност да ће наставити са вршењем прекршаја а не може се одмах привести у прекршајни суд, највише је евидентирано у Региону Војводина 1370 пута, што значи да је 38% учинилаца задржано пре привођења судији за прекршаје. У Београдском региону је примењено најмање, 660 пута али је то процентуално

било највише у односу на број учинилаца, чак 56%. У Регину Јужне и Источне Србије, у односу на број учинилаца, задржан је најмањи број - 19%.

У Србији, укупно је осуђено 10237 или 84 % осумњичених лица, од којих 7213 или 70% на казну затвора до 30 дана. Највише је осуђено на казну затвора до 10 дана, 2696 или 37% од укупног броја казни затвора (МУП, 2024). Заштитна мера забране приступа оштећеном од стране суда одређена је 315 пута, и то највише у 2023. години, у 119 случајева. Ову заштитну меру највише је изрицао Прекршајни суд у Ваљеу, 180 пута што је 67% од укупног броја заштитних мера изречених у Србији, односно од 247 кажњених у периоду од 6 година у овом суду, према 73% је одређена и ова заштитна мера, а у 2023. години од 51 кажњеног лица за прекршај из члана 36. ЗСНП заштитна мера забране приступа оштећеном је одређена за 46 или 90% лица. Међутим, у неким прекршајним судовима ова мера ниједном није изречена (Нови Пазар, Сомбор, Суботица, Пирот, Лесковац, Бор, Врање, Зајечар, Смедерево, Пријепоље, Кикинда), а у неким, као што је суд у Нишу, ниједна није одређена до 2023. године, а 31 или према 25% лица од укупно кажњених у тој години је изречена ова заштитна мера. То нам све указује на различито поступање надлежних органа на територији Србије што доводи до различитих нивоа заштите жртава насиља у породици у различитим окрузима и регионима. Ова мера се не може изрећи уколико не постоји предлог подносиоца захтева за њено одређивање или уколико оштећени на усменој расправи не захтева њено одређивање, што је изузетно редак случај у пракси јер оштећени немају правна знања да би то чинили а суд нема обавезу да их поучи о томе. Сматрамо да полиција треба да поднесе предлог да се одреди ова заштитна мера у свим случајевима кршење хитних мера јер чињење овог прекршаја указује да хитне мере нису адекватно деловале на учиниоца, односно нису испуниле циљ због којег су донете, а суд након брижљиве оцене доказа да донесе одлуку о том начину заштите оштећеног. Наиме, изрицање ове мере захтева свестрану и брижљиву оцену изведених доказа од стране суда, па је потребан квалитетан приступ подносиоца захтева приликом образлагања предлога, јер суд треба да сагледа све околности под којим је прекршај учињен, да има у виду природу међусобног односа окривљеног и оштећеног и начин извршења прекршаја из члана 36 став 1 ЗСНП, како донета одлука не би контрапродуктивно деловала на учиниоца прекршаја и оштећеног у будућности (Марковић 2023а: 24). При томе, судска одлука треба да буде сагласна остваривању циља постављеног пред надлежне органе. успостављање делотворне заштите жртве насиља.

ЗАКЉУЧАК

Проактиван приступ у супротстављању насиљу у породици од доношења ЗСНП даје одређене позитивне резултате. Приметно је да је у периоду након доношења овог закона евидентиран мањи број жртава лишених живота при вршењу породичног насиља. Мада са сигурношћу не можемо тврдити да је до смањења броја жртава породичног убиства дошло искључиво због новог начина рада надлежних органа, сматрамо да ово јесу одређени позитивни ефекти примене *pre-crime* концепта у овој области. Деловање према потенцијалним учиниоцима пре чињења кривичног дела, без обзира да ли би оно икада било учињено (Марковић, Коларић

2023: 41), односно предузимање мера и отклањање погодних услова за вршење насиља пре него што наступе најтеже последице по жртву, доноси успех. На пример, изрицање хитних мера и санкционисање учиниоца прекршаја када се хитне мере прекрше, утичу на отклањање услова који доводе до вршења тежих облика насиља у породици. Потенцијални учинилац од којег прети непосредна опасност од насиља у породици онемогућава се да учини насиље под изговором да је био изазван (не) примереним понашањем жртве (учинилац на тај начин често оправдава своје незаконито поступање и чињење насиља) јер се жртва не налази у његовој близини, па ове мере не утичу позитивно само на безбедност жртве, већ утичу позитивно и на учиниоца тако што га штите од непромишљених поступака.

Примена ЗСНП је довела до боље координације и сарадње надлежних органа (полиције, јавног тужилаштва) и установа (органа старатељства, здравствених, образовних и др) у превенцији насиља у породици. Резултати истраживања су нам показали да се поштује законска обавеза свакодневне међусобне размене информација од стране надлежних органа које се односе на насиље у породици, при чему се на састанцима ГКС, најмање једном у 15 дана, разматрају сви случајеви у којима су изречене хитне мере. Процењује се ризик од озбиљности ситуације и евентуалног наступања најтежих последица по жртву и доноси се индивидуални план заштите жртве. Лоша пракса која је успостављена у првих пет године примене ЗСНП, а која се огледа у не позивању жртве на састанак ГКС и њено не учествовање у доношењу плана сопствене заштите, се мења. До 2022. године само у 1% случајева жртва је позивана од стране јавног тужиоца на састанке ГКС, а у 2023. години у 11% случајева је жртва учествовала у доношењу плана своје заштите. Жртва насиља најбоље зна колики јој ризик прети, тако да је неопходно да учествује у доношењу плана заштите ако то жели и ако јој здравствено стање то омогућава.

Анализа поступања надлежних органа у различитим регионима у циљу спречавања насиља у породици и заштити жртава насиља нам показује да је у будућем периоду неопходно уједначавање начина рада истих. У Београдском региону постоји значајније одступање броја евидентираних догађаја, изречених хитних мера и учињених прекршаја кршења хитних мера, у односу на друге регионе. Благовременог процесуирања и кажњавања учиниоца прекршаја због кршење хитних мера се врши континуирано али спроведено истраживање нам показује одређену неуједначеност између различитих региона. Полицијско овлашћење задржавање учиниоца прекршаја у Београдском региону примењено је у 56%, док у Региону Јужне и Источне Србије само у 19% случајева. Укупно гледано на територији Србије донет је мали број заштитних мера учиниоцима прекршаја, а заштитне мере имају превасходно сврху специјалне превенције и онемогућавање учиниоца да понови кажњиво дело. При томе, у шестогодишњој примени ЗСНП 11 прекршајних судова није донело ниједну заштитну меру забране приласка оштећеном, а на пример, Прекршајни суд у Ваљеву донео је ову меру у 73% предмета у којима је окривљени осуђен за прекршај. На основу изнетог закључујемо да подносиоци захтева за вођење прекршајног поступка (полиција) и прекршајни судови у различитим регионима и окрузима немају исте критеријуме који се односе на начин спровођења специјалне превенције према учиниоцу прекршаја и заштите жртве насиља.

ЛИТЕРАТУРА

- Антоновић 2023: Ратомир Д. Антоновић. „Деца као жртве и као извршиоци кривичних дела.“ *Башићина*, вол. 33, бр. 61, 181-192, DOI: <https://doi.org/10.5937/bastina33-46525>
- Вуковић 2017: Славиша Вуковић. *Превенција криминалијетета*. Београд: Криминалистичко-полицијски универзитет.
- Ђорђевић, Коларић 2020: Ђорђе Ђорђевић, Драгана З. Коларић. *Кривично њраво - њосебни гео*, Београд: Криминалистичко-полицијски универзитет.
- Живадиновић 2023: Теодора Л. Живадиновић. „Кривично дело убиства кроз историју кривичног права.“ *Башићина*, вол. 33, бр. 59, 245-253. DOI: <https://doi.org/10.5937/bastina33-46525>
- Закон о регионалном развоју „Службени гласник РС“, бр. 51/2009, 30/2010, 89/2015
- Закон о спречавању насиља у породици „Службени гласник РС“, бр. 94/2016, 10/2023 (Други закон)
- Законик о кривичном поступку „Службени гласник РС“, бр. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 (Одлука Уставног суда), 62/2021 (Одлука Уставног суда)
- Закон о прекршајима „Службени гласник РС“, бр. 65/2013, 13/2016, 98/2016 (Одлука Уставног суда), 91/2019 (Други закон), 91/2019, 112/2022 (Одлука Уставног суда)
- Закон о оруђу и муницији „Службени гласник РС“, бр. 20/2015, 10/2019, 20/2020, 14/2022
- Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици „Службени гласник РС“, бр. 12/2013, 4/2014
- Игњатовић, Симеуновић Патић 2015: Ђорђе Игњатовић, Биљана Симеуновић Патић. *Виктимологија – њишић гео*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- Karmen 2006: Andrew Karmen. *Crime Victims: An Introduction to Victimology (6th ed.)* Belmont: Thomson,
- Коларић 2020: Драгана З. Коларић. „Жртва кривичног дела и материјално кривично право (норма, пракса и мере унапређења)“, *Ошићетено лице и кривичнојравни инструментии зашићиије - међународна њравни сїандарди, норма и њракса*. Зборник радова. Ур. Вељко Турањанин. Београд: Интермекс, 50-75.
- Коларић, Марковић 2022: Драгана З. Коларић, Саша М. Марковић. Анализа досадашње примене Закона о спречавању насиља у породици. *Анали Правној факултетииа*, вол. 70 бр., 193-230. DOI: 10.51204/Anali_PFBU_22107A
- Коларић, Марковић 2019: Драгана З. Коларић, Саша М. Марковић. *Коментїар Закона о сїречавању насиља у њородици*. Београд: Службени гласник,
- Кривични законик „Службени гласник РС“, бр. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019,
- Марковић 2023: Саша М. Марковић. „Улога полиције у сузбијању прекограничног криминала – две деценије реформе“. *Две деценије реформе казненој законодавсїва: искусїва и њоуке*. Зборник радова. Ур. Вељко Турањанин, Драгана Чворовић. Београд: Интермекс, 555-568.
- Марковић 2023а: Саша М. Марковић. „Прекршајни суд као субјект супротстављања насиљу у породици.“ *Безбедносї*, LXV, бр. 3, 5-28. DOI: 10.5937/bezbednost2303005M
- Марковић 2019: Саша Марковић. „Стратегија супротстављања насиљу у породици.“ *Зборник радова Правној факултетииа у Новом Саду*, вол. 53, бр. 3, 1081 - 1098. doi: 10.5937/zrpfms53-23251
- Марковић 2019: Саша М. Марковић. „Measures for prevention of domestic violence and for protection of victims in Serbia’s legal system with special reference to emergency measures.“ *NBP*, vol. 24, Issue 2, 45–63 doi:10.5937/nabepo24-20916
- Марковић, Коларић 2023: Драгана З. Коларић, Саша М. Марковић. „Some Effects of ‘Pre-Crime’ Concept in Combating Domestic Violence.“ *NBP*, vol. 28, Issue 1, 40–57, DOI: 10.5937/nabepo28-42953
- Министарство унутрашњих послова Републике Србије. МУП 2023. Допис 067.1 бр. 1810/23 од 8.2.2024. године

- Министарство унутрашњих послова Републике Србије. МУП 2024. Допис 05-13 бр. 050-307/22 -2 из 2022. и 2023.
- Републички завод за статистику 2023. *Општинe и рејони у Републици Србији*. Београд: Републички завод за статистику,
- Републичко јавно тужилаштво Републике Србије. РЈТ 2024. Допис ПИ 18/24 од 14. марта 2024. год.
- Соковић, Ранђеловић 2024: Снежана Соковић, Вишња Ранђеловић. „Domestic Violence in Rural Serbia: Etiological-Phenomenological Approach.“ NBP, Vol. 29, Issue 2, објављен онлајн: 04.04.2024. <https://doi.org/10.5937/nabepo29-49005>
- Соковић, Симоновић, Ранђеловић 2018: Снежана Соковић, Бранислав Симоновић, Вишња Ранђеловић. „Систем спречавања насиља у породици - члан 16. Истанбулске конвенције.“ *Правни живои*, књига 607, бр. 9, 703-720.
- Уредба о номенклатури статистичких територијалних јединица „Службени гласник РС“, бр. 109/2009, 46/2010.

Saša M. MARKOVIĆ

ANALYSIS OF THE PRACTICAL IMPLEMENTATION OF LAW
ON THE PREVENTION OF DOMESTIC VIOLENCE BY COMPETENT
AUTHORITIES IN THE REPUBLIC OF SERBIA

SUMMARY

The paper focuses on the analysis of the practical application of the Law on the Prevention of Domestic Violence which prescribes a proactive way of work of competent authorities. Research results have been presented, encompassing registered events with elements of domestic violence in the Republic of Serbia in the 2018 – 2023 period, as well as the measures taken by the competent authorities (police, public prosecutor's office, and court) in order to prevent domestic violence and protect victims. A comprehensive analysis of the practical implementation of the law was made, where the data related to statistical regions in the Republic of Serbia were compared in order to establish the effects of the law implementation in each part of the country. The research results showed that the work of competent authorities needs to be standardized in the future as there were significant differences in the manner of operation. The problems encountered in the practical implementation of certain legal provisions were considered and certain recommendations were given. The work of coordination and cooperation groups formed in 63 areas throughout Serbia, whose primary task is to take timely and effective measures aimed at protecting victims, defined by the individual victim protection plan, following a high-quality comprehensive risk assessment regarding the possibility of recurrence of violence and the occurrence of the gravest consequences for the victim. The author concludes that the implementation of the *pre-crime* concept in this area and targeting potential perpetrators prior to commission of the criminal offence, regardless of whether the offence would ever be committed, renders certain positive effects which are mostly reflected in the decrease in the number of the most serious forms of domestic violence which result in the loss of a family member's life, especially those affecting female victims of violence, who are the most threatened by this type of crime. Achieving this goal was one of the reasons for passing the law under review.

Keywords: Domestic violence, Prevention, Police, Victims, Possible perpetrator.